

В И С Н О В О К

щодо проекту Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої (реєстр. № 14056 від 21 вересня 2025 року)

За дорученням Голови Верховної Ради України від 21 вересня 2025 року Комітет з питань правової політики розглянув на своєму засіданні 03 жовтня 2025 року (протокол № 201) проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої (реєстраційний № 14056 від 21 вересня 2025 року) (далі – Законопроект), поданий народним депутатом України Стефанчуком Р.О. та іншими народними депутатами України.

Згідно з пояснювальною запискою до Законопроекту він розроблений з метою оновлення загальних засад та інститутів приватного (цивільного) права, закріплених у книзі першій Цивільного кодексу України, створення сучасної, внутрішньо узгодженої та ефективної юридичної основи для регулювання приватних відносин, утвердження фундаментальних принципів приватного права, адаптованих до європейських стандартів і викликів ХХІ століття, а також забезпечення потреб бізнесу, інвесторів і громадян у прозорому та надійному правовому регулюванні.

Для досягнення мети пропонується нова редакція книги першої Цивільного кодексу України, основні положення та новели якої охоплюють такі ключові сфери: загальні засади та джерела приватного права, суб'єкти приватних відносин, об'єкти приватних відносин, договори та інші правочини, представництво, а також строки і позовну давність. Крім того, пропонується внести зміни до таких законодавчих актів України: Регламенту Верховної Ради України, затвердженому Законом України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI; Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», а також визнати таким, що втратив чинність, Закон України «Про господарські товариства».

Розглядаючи Законопроект, Комітет з питань правової політики виходить з такого.

У Конституції України визначається, що Україна є демократична, соціальна, правова держава (стаття 1), права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3), органи державної влади, у тому числі й Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 6, частина друга статті 19, стаття 75).

Так, права і свободи людини і громадянина, їх гарантії; основні обов'язки громадянина; визначаються виключно законами України, а Верховна Рада України – це єдиний орган законодавчої влади в Україні, одним із повноважень якого є прийняття законів (стаття 75, пункт 3 частини першої статті 85, пункти 1 частини першої статті 92 Конституції України).

При цьому звертаємо увагу на те, що Законопроект було підготовлено на основі Концепції оновлення цивільного законодавства України, що була розроблена робочою групою, склад якої затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 650. Зазначена Концепція визначила стратегічні напрями модернізації цивільного законодавства України. Подальша робота з безпосередньої підготовки Законопроекту здійснювалася робочою групою з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, склад якої затверджено розпорядженням Голови Верховної Ради України від 28 липня 2020 року № 260 (із змінами, внесеними розпорядженням Голови Верховної Ради України від 30 червня 2025 року № 1028).

Правовий аналіз оновленої редакції Цивільного кодексу України дає підстави стверджувати, що Законопроект суттєво переформатовує главу 1 книги першої Цивільного кодексу України, яка визначає джерела приватного (цивільного) права та його загальні засади. Передусім, запропоновано закріпити на нормативному рівні поняття «приватного права» та «приватних відносин». У статті 1 Законопроекту уточняється сфера дії Цивільного кодексу України та інших джерел приватного права: зазначено, що Цивільний кодекс України та інші джерела приватного права застосовуються до приватних відносин. При цьому запропоновано передбачити презумпцію приватних відносин: відносини вважаються приватними, якщо їх публічний характер не визначено законом і не впливає із суті самих відносин.

Поняття «акти цивільного законодавства» пропонується замінити ширшим терміном «джерела приватного права», які охоплюють: Цивільний кодекс України як основний акт; інші закони, що регулюють приватні відносини; нормативно-правові акти Президента України та Уряду у межах їх повноважень; а також міжнародні договори України.

Окремою статтею врегульовано застосування звичаю у приватних відносинах (стаття 7 Законопроекту). Законопроект розширює поняття звичаю, дозволяючи регулювати відносини не лише звичаєм ділового обороту, але й національним звичаєм чи звичаєм національної меншини (спільноти).

Однією з концептуальних новел є оновлення переліку загальних засад приватного права (стаття 3 Законопроекту).

Оновлення норм про фізичних осіб вибудовує сучасну, антропоцентричну модель приватного права: уточнено базові дефініції із прямим підкресленням рівності обсягу правоздатності, відкритості переліку цивільних прав за умови їх узгодженості з доброзвичайністю (*boni mores*). Запроваджено гнучкіші правила ідентифікації особи: поряд із традиційним ім'ям допускається використання псевдоніма/професійного імені, ініціалів чи спеціального цифрового коду (стаття 28 Законопроекту). Дитина зберігає цей статус у відносинах із батьками й після повноліття.

Суттєво розширено автономію дітей і підлітків через уточнені інструменти дієздатності. Малолітні отримують чітко окреслені особисті права, право на самозахист, участь в об'єднаннях, виконання дрібних побутових правочинів і можливість із шести років здійснювати платіжні операції з власними електронними платіжними засобами (стаття 31 Законопроекту). Для неповнолітніх деталізовано коло майнових і організаційних прав (розпорядження доходами, банківські договори, самостійні звернення до органів влади) та врегульовано баланс між їхньою автономією і захистом через механізми згоди батьків/піклувальника й дозвіл органу опіки (стаття 32 Законопроекту).

Встановлено тонкі критерії та процесуальні запобіжники для обмеження дієздатності та недієздатності, включно з відповідальністю за недобросовісні заяви, можливістю судового визначення ретроактивного моменту та механізмами поновлення (статті 36-42 Законопроекту). Модернізовано режими безвісної відсутності/оголошення померлим із чіткими нотаріальними інструментами охорони майна (статті 43-48 Законопроекту). Запроваджено спеціальний супровід ветеранів (стаття 78¹ Законопроекту) як адресний інструмент підтримки, що поєднує приватноправову автономію з ефективними гарантіями захисту.

Внесено низку інституційних змін щодо юридичного статусу та класифікації юридичних осіб, спрямованих на усунення прогалин та врахування новітнього досвіду.

Термінологічно у статті 2 Законопроекту поняття «учасники цивільних відносин» замінено на «суб'єкти приватних відносин». Це підкреслює належність усіх фізичних, юридичних осіб та публічних утворень до єдиної системи суб'єктів приватного права, усуваючи можливі розбіжності у тлумаченні.

Найвідчутніші зміни стосуються організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права. Законопроект визначає в статті 83, що юридичні особи приватного права можуть створюватися лише у формі товариств або установ. Отже, категорія звужується до двох базових видів: товариство – як організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), і установа – як організація, створена одним або кількома засновниками для досягнення визначеної мети, що не передбачає участі (членства) осіб у ній.

Законопроект розширює та деталізує перелік об'єктів у порівнянні з чинною редакцією Цивільного кодексу України. Законопроект значно деталізує поняття цифрової речі (стаття 177⁵). У ній наводиться легальне визначення: цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Таке благо може виражатися у формі даних, електронних записів тощо.

Законопроект зберігає категорію «правочин» (стаття 202), але водночас чіткіше розмежовує норми, які стосуються всіх правочинів, і спеціальні норми про договори (двосторонні чи багатосторонні правочини).

Важливі новели стосуються тлумачення змісту правочину/договору. Важливо, що Законопроект прямо закріплює принцип *contra proferentem*: якщо умову договору сформульовано неясно, тлумачення здійснюється не на користь сторони, яка цю умову запропонувала. Цей принцип широко застосовується у світовій практиці та спрямований на захист слабшої сторони, яка не впливала на формулювання умов.

Передбачено, що при тлумаченні можуть враховуватися типові та стандартні умови договорів, навіть якщо конкретний договір прямо не відсилає до них.

Законопроект пропонує низку нововведень у главі, що регулює представництво (глава 17). Якщо раніше закон визначав, що представництво, яке ґрунтується на договорі, здійснюється за довіреністю, то Законопроект формулює інакше: представництво може здійснюватися за довіреністю та/або на підставі договору.

У новій редакції статті 253 Законопроекту детально врегульовано порядок обчислення строків. Удосконалено правила визначення початку й закінчення строку: закріплюється загальний підхід про початок від наступного дня та завершення в останню годину останнього дня. Уперше законодавець дає визначення понять «півріччя», «квартал» та «півмісяць», що ліквідує прогалину у праві й уніфікує практику. Чітко розмежовано обчислення строків у днях та годинах, що особливо актуально для сучасних цифрових операцій, коли виконання чи захист права може відбуватися у вузьких часових межах. Важливим є уточнення про включення вихідних та святкових днів, а також спеціальне правило про перенесення кінцевої дати на перший робочий день, що відповідає практиці судів і запитам суб'єктів приватного права. Такі положення спрямовані на підвищення визначеності й передбачуваності у застосуванні строків, що є однією з ключових умов правової безпеки приватних відносин.

Нова редакція статті 254 Законопроекту закріплює загальне правило щодо визначення моменту початку перебігу строку для відповіді чи вчинення дії на вимогу, викладену в документі. Якщо у самому документі не встановлено інше, строк вважається таким, що починається з моменту його отримання адресатом.

У частині третій статті 255 Законопроекту пропонується нове формулювання, яке усуває прогалини чинного регулювання. Тепер уточнено, що строк спливає не лише після закінчення робочого дня, але й з урахуванням режиму роботи відповідної установи, у якій має бути виконана дія.

У статті 256 Законопроекту подається оновлене визначення позовної давності, яке відображає сучасні тенденції європейського приватного права. На відміну від чинної редакції, де акцент робився на можливості звернення до суду «в межах строку», нова редакція чітко формулює наслідок впливу позовної давності – втрату права на судовий чи інший юрисдикційний захист.

Члени Комітету підтримують ідею необхідності системного оновлення Цивільного кодексу України, яка зумовлена стрімким розвитком суспільних відносин, появою нових технологій та нормативно-правових актів, а також євроінтеграційними процесами.

Експерти UA2EU (проекту міжнародної технічної допомоги "Програма підтримки інтеграції України до ЄС (UA2EU)") здійснивши попередній аналіз Законопроекту на предмет наявності положень, які стосуються міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції та права ЄС (ЄІ складової), вважають, що правовідносини, які плануються врегулювати Законом, не регулюються правом ЄС та Угодою про асоціацію з ЄС.

Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України (далі - ГНЕУ) надало низку зауважень до Законопроекту та вважає, що здебільшого його положення є дискусійним у концептуальному плані та порушують вимоги норм Конституції України.

ГНЕУ звертає увагу на необхідність узгодження пункту 4 частини другої статті 3 Законопроекту, згідно з яким до загальних засад приватного права належить «неприпустимість свавільного втручання у сферу приватного та сімейного життя людини», з термінологією статті 32 Конституції України, згідно з якою ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Також ГНЕУ зазначає, що у Законі України «Про правотворчу діяльність» (частина четверта статті 4, частина перша статті 5, частина перша статті 8). ГНЕУ звертає увагу, що «цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженням Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX».

Дослідницька служба Верховної Ради України, підтримуючи прийняття Законопроекту, вважає, що запропоновані ним зміни відповідають сучасному рівню розвитку приватних відносин і сприятимуть кращій реалізації й захисту прав людини, а також інтеграції України до Європейського Союзу. Разом з тим, Дослідницька служба Верховної Ради України надала свої пропозиції, які на її думку, сприятимуть покращенню якості самого Законопроекту.

На підставі статей 93, 111, 114 та частини другої статті 116 Регламенту Верховної Ради України, Комітет з питань правової політики вирішив:

1. Рекомендувати Верховній Раді України включити до порядку денного чотирнадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої (реєстраційний № 14056 від 21 вересня 2025 року), поданий народним депутатом України Стефанчуком Р.О. та іншими народними депутатами України, та за результатами розгляду його у першому читанні прийняти за основу, продовживши строк подання поправок і пропозицій удвічі.

2. Доповідачем від Комітету з цього питання під час розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України визначити заступника голови Комітету, голову підкомітету з цивільного та адміністративного законодавства Калаура Івана Романовича.

Голова Комітету

Д.В. МАСЛОВ

